

УДК 37.018.15:159.922.7

ГАННА СОКОЛОВА

м. Одеса

absokolova@ukr.net

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРОВІДНА ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми вивчення компетентності особистості та її важливого різновиду – соціальної компетентності. Особливого значення набуває спеціально-психологічний аспект проблеми, оскільки в процесі індивідуалізації та персоніфікації у школяра із синдромом Дауна має бути сформована деяка цілісна соціально-психологічна якість, що дозволяє йому реалізовувати свій внутрішній потенціал, взаємодіяти з іншими людьми, адекватно вирішувати стандартні і особливо нестандартні завдання, при цьому переживаючи почуття внутрішнього комфорту і психологічної захищеності. Ця інтегральна якість і визначається як цілісна інтегральна соціальна компетентність дитини із синдромом Дауна.

Ключові слова: особистість, дитина із синдромом Дауна, компетентність, соціальна компетентність, психологічна компетентність, соціальна ідентифікація, індивідуалізація, персоніфікація.

В останні роки у психологічній науці відбувається переоцінка ціннісних орієнтирів щодо дитини із синдромом Дауна, як суб'єкту педагогічної діяльності. Новий образ дитини набуває все більшої конкретності, звільняючись від властивої йому в попередні роки абстрактності. На відміну від колишніх традицій образу дитини із синдромом Дауна надається певна автономія, вона наділяється потенційними можливостями змінюватися та включатися у соціум. Зі зміною моделі особистості дитини із синдромом Дауна назріває потреба все більше і більше досліджувати характер її взаємодій зі світом.

Відповідаючи на виклики часу, сучасна спеціальна психологія покликана створювати наукове підґрунтя щодо підготовки дітей із синдромом Дауна до самостійного життя і праці, адаптувати їх до соціуму. Тому процес соціальної взаємодії є пріоритетним в ході соціалізації індивіда і розглядається у вітчизняній і зарубіжній філософії, психології та педагогіці як основна умова засвоєння індивідом соціально-культурного досвіду, що припускає оволодіння людиною трудовими навичками, знаннями, нормами поведінки, загальнолюдськими цінностями, традиціями, які накопичуються і передаються від покоління до покоління. Одночасно відбувається трансформація методологічних основ у спеціальній психології та педагогіці, еволюція тео-

ретичних підходів, енергійно вводяться нові поняття, з'являються нові концепції і теоретичні моделі. Саме на тлі цього підходу актуальною є проблема соціалізації школярів із синдромом Дауна та розвитку їхньої соціальної компетентності.

Завдяки ідеям Б. Д. Паригіна суттєво розширився зміст поняття соціалізації, у нього були введені нові компоненти, що відображають роль власної активності особистості в процесі її розвитку, а також уточнив умови, в яких вона здатна повноцінно реалізуватися, розкрито роль соціальної компетентності у цьому процесі [9]. Б. Д. Паригін визначив соціалізацію як багатогранний процес олюднення людини, що включає в себе як біологічні передумови, так і безпосередньо саме входження індивіда в соціальне середовище: соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи як предметний світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав, обов'язків, активну перебудову як природного, так і соціального навколишнього світу; зміну і якісне перетворення самої людини [9, с. 165].

Як свідчить аналіз наукової літератури, повноцінне існування суб'єкта в соціумі практично неможливе без реалізації його особистісного потенціалу, що припускає пізнання суб'єктом себе через розвинену систему оцінних стосунків до себе як до особистості, через

систему індивідуалізації та персоніфікації. Виходячи з цього, необхідність дослідження соціальної компетентності як інтегрального особистісного конструкту стає актуальним і затребуваним як з точки зору теорії і методології, так і з точки зору необхідності розробки системи психологічного супроводу набуття соціальної компетентності школярами із синдромом Дауна.

Проте, незважаючи на очевидну значущість, ця проблема не отримала належного розвитку в сучасній психологічній науці, за винятком окремих напрямів, що в основному стосуються розвитку професійної компетентності педагога.

Основною метою статті є теоретичний аналіз проблеми компетентності у психологічній науці.

Аналіз наукової літератури з цієї проблеми показує усю складність, багатовимірність і неоднозначність трактування як самих понять «компетенція», «компетентність», так і заснованого на них підходу до процесу і результату створення системи психологічного супроводу, а також необхідність аналітичного розгляду компетентнісного підходу, що впроваджується в психологію особистості. Наше дослідження цієї проблеми дозволяє припустити, що в процесі індивідуалізації та персоніфікації у школяра із синдромом Дауна має бути сформована деяка цілісна соціально-психологічна якість, що дозволяє йому реалізувати свій внутрішній потенціал, взаємодіяти з іншими людьми, адекватно вирішувати стандартні і особливо нестандартні завдання, при цьому переживаючи почуття внутрішнього комфорту і психологічної захищеності. Ця інтегральна якість і може бути визначено нами як цілісна інтегральна соціальна компетентність дитини із синдромом Дауна.

Для нашого концептуального підходу до створення системи психологічного супроводу набуття соціальної компетентності школярів із синдромом Дауна важливим є уявлення про те, що компетентність не можна зводити до таких понять як «готовність до діяльності» та «інформаційна основа діяльності». Особливого значення в структурі соціально-психологічної компетентності набуває здатність особистості поставити себе на місце

іншого. Соціально-психологічна компетентність формується в ході засвоєння індивідом систем спілкування і включення до сумісної діяльності [цит. за Гараніна].

Ж. Г. Гараніна [5], Л. Я. Барінова [2] вводять поняття «психологічна компетентність», яку визначають як особливе психічне утворення особистості, що забезпечує ефективне спілкування, припускає знання особливостей оточення і уміння ефективно з ними взаємодіяти. На підставі проведених Ж. Г. Гараніною теоретичних і емпіричних досліджень психологічної компетентності було встановлено, що її основу складають когнітивний компонент, який забезпечує орієнтування в людях, і практичний, що представляє собою систему умінь і навичок психологічної взаємодії. А. М. Гадилія визначає компетентність як інтегральну характеристику особистості, яка може розглядатися як цілісна, системна сукупність властивостей, що дозволяють цілеспрямовано, успішно і досить ефективно розв'язувати завдання і проблеми, що виникають в процесі діяльності [4].

Багатозначність поняття «компетентність» знайшли своє відображення у наукових підходах до вивчення цього феномену, які в основному торкалися різних аспектів професійної діяльності (Ж. Г. Гараніна [5], І. Ф. Демідова [7] та ін.).

Широко представлені професійні аспекти компетентності в освітній діяльності та в процесі підготовки педагогічних кадрів (А. М. Богуш, М. О. Грудок-Костюшко, Т. І. Доцевич, О. М. Руснак та ін.). Так, Т. І. Доцевич наголошує, що важливою характеристикою професійної компетентності педагога, є абнотивність (комплексна здатність до адекватного сприйняття, осмислення та розуміння учня, здатність помічати індивідуальність дитини і надавати необхідну психолого-педагогічну підтримку в процесі актуалізації та реалізації її потенціалу) [8 с. 69]. М. О. Грудок-Костюшко відмічає, що компетентнісний підхід для нової української школи – це ідея відкритого замовлення на зміст освіти: з позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається здатністю вирішувати проблеми різної складності на основі наявних завдань [6].

А. М. Богуш [3] у педагогічному процесі виділяє діалогову компетентність, під якою вчена розуміє здатність особистості створювати власний діалог залежно від ситуації, обґрунтовуючи власну позицію або апелюючи до думок опонента.

Отже, застосування компетентнісного підходу оновлює погляд на роль виховання в процесі становлення і розвитку особистості дитини.

Проте, незважаючи на практичне значення і безперечний науковий інтерес до цієї проблеми, у більшості випадків дослідники обмежувалися вивченням набору особистісних якостей, особливостям їх формування і оцінки, часто ототожнювалися поняття соціальної компетентності і комунікативних здібностей. Залишилися не розкритими питання, що стосуються спеціальнопсихологічного розуміння компетентності, її внутрішньої моделі, що дозволяє особистості не лише успішно адаптуватися до будь-яких умов і нових обставин, але і зберігати при цьому свій індивідуальний, соціальний, валеологічний статуси.

Окреме місце в сучасній психологічній науці займає дослідження онтогенетичних аспектів соціальної компетентності, яка постає у даному контексті як складний, міждисциплінарний феномен, який узагальнює напруження загальної, вікової, спеціальної, педагогічної психології, що обумовило різноманітні напрями її дослідження. Питання розвитку соціальної компетентності дітей на різних етапах вікового розвитку залишаються предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Традиційно для формування соціальної компетентності найбільш сензитивним є пубертатний період, що зумовлюється віковими особливостями дітей: емоційною нестабільністю, фізіологічними та соціальними факторами тощо. Процес формування соціальної компетентності проходить низку етапів: етап соціальної адаптації; етап соціальної ідентифікації; етап індивідуалізації та персоніфікації. Взагалі соціальна компетентність є результатом соціалізації людини в конкретному віковому періоді. За визначенням І. М. Рябухи, соціальна компетентність підлітків – це компетентність дорослішання – «здатність» дитини аналізувати оточення

навколо себе, адекватно оцінювати власні можливості й вибудовувати стратегії взаємодії з навколишнім світом [11]. Науковець акцентує увагу на головних особистісних процесах цього віку: прагненні до самоствердження та самовизначення, засвоєння соціальних ролей та статево-рольових стереотипів. Виходячи з цього, можна припустити, що розвиток соціальної компетентності підлітків залежить від створення психолого-педагогічних умов для прояву соціально-комунікативної активності, конструктивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками спілкування, у процесі якої відбуваються зміни у світогляді, ціннісних орієнтаціях та установках. Цінності та норми суспільства передаються дітям у процесі навчання та виховання, привласнюються, або ігноруються ними.

Важливо пам'ятати, що розвиток соціальної компетентності підлітка залежить від комплексної взаємодії навчального закладу, психолога і родини, та ступеня складності індивідуальних завдань, що ставляться перед ними на усіх вікових етапах розвитку дитини.

Отже, дослідження соціальної компетентності не є новою науковою проблемою. Узагальнюючи різні підходи до соціальної компетентності особистості. Її можна визначити як: здатності; сукупності досвіду; визначений набір умінь та навичок; сукупність психічних якостей; ефективну модель діяльності. Соціальна компетентність є результатом соціалізації людини в конкретному віковому періоді, процес формування соціальної компетентності проходить низку етапів: соціальної адаптації; соціальної ідентифікації та індивідуалізації і персоніфікації.

Розвиток соціальної компетентності дітей є важливим для успішної реалізації дитини в соціумі на кожному віковому етапі та має певні особливості: прагнення розуміння себе та інших як особистості, яскраво виражена потреба в ідентифікації; змішення соціальних ролей; зростання потреби у спілкуванні та емоційному благополуччі; процес дорослішання, пов'язаний з появою ряду особистісних проблем або досягнень, прагнення самостійності та індивідуальності тощо. Розуміння себе та інших як особистості – важлива умова для розвитку особистості школяра

Таким чином, в сучасній психологічній науці існує складність, багатовимірність і неоднозначність трактування як понять «компетенція», «компетентність», так і заснованого на них підходу до процесу і результату становлення особистості, а також необхідність аналітичного розгляду компетентнісного підходу, що впроваджується в психологію особистості. Авторська позиція дозволяє припустити, що в процесі індивідуального розвитку в особистості формується цілісна соціально-психологічна якість, що дозволяє їй успішно реалізовувати свій внутрішній потенціал, взаємодіяти з іншими людьми, адекватно вирішувати стандартні і особливо нестандартні завдання, переживати почуття внутрішнього комфорту і психологічної захищеності – соціальна компетентність особистості.

Компетентність особистості досліджувалася через розкриття її професійних та соціальних аспектів, розглядалася як характеристика пізнавальної сфери особистості та основа її внутрішнього конфлікту; як гарант особистісної зрілості. Особливого значення набуває дослідження соціальної компетентності, яку визначають як єдність здатності; сукупності досвіду; набору умінь та навичок; психічних якостей; ефективну модель діяльності. Соціальна компетентність є результатом соціалізації людини в конкретному віковому періоді, процес формування соціальної компетентності проходить низку етапів: соціальної адаптації; соціальної ідентифікації та індивідуалізації і персоніфікації.

Водночас, дослідження спеціальнопсихологічних компонентів, що входять у систему психологічного супроводу набуття особистістю соціальної компетентності в науці відсут-

ні. Тому перспективи подальших наукових розвідок передбачають емпіричне дослідження внутрішньої структури соціальної компетентності дитини із синдромом Дауна.

Список використаних джерел

1. Ануфриева Р. А. Стиль жизни личности. Теоретические и методологические проблемы / Р. А. Ануфриева, Е. И. Головаха, Е. А. Донченко. – К.: «Наукова думка», 1982 – 372 с.
2. Барінова Л. Я. Теоретичні підходи до вивчення психологічної компетентності / Л. Я. Барінова // Вісник Одеського національного університету. – 2013. – Т. 18. – Вип. 1 (22). – С. 135–144.
3. Богуш А. М. Педагогічні нотатки та роздуми / А. М. Богуш. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС. Лтд», 2001. – 224 с.
4. Гадилия А. М. Психологическая компетентность учителя как актуальная проблема современной практической психологии / А. М. Гадилия // Ананьевские чтения. – 2003. – С. 112–115.
5. Гаранина Ж. Г. Психологическая компетентность как профессионально важное качество специалистов социологической сферы / Ж. Г. Гаранина // Ананьевские чтения. – 2003. – С. 132–134.
6. Грудок-Костюшко М. О. Компетентнісний підхід в освіті: формування діалогової компетентності в учнів загальноосвітніх шкіл / М. О. Грудок-Костюшко // Вісник ПУДПУ. – 2014. – № 7–8. – С. 74–80.
7. Демидова И. Ф. Представление о собственной компетентности как источник внутриличностного конфликта / И. Ф. Демидова // Ананьевские чтения, 2013. – С. 176–178.
8. Доцевич Т. І. Абнотивність у характеристиці метакогнітивної компетентності особистості викладача вищої школи / Т. І. Доцевич // Вісник ОНУ. – 2013. – Т. 18. – Вип. 4 (30). – С. 69–76.
9. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – М.: Наука, 1971. – 351 с.
10. Руснак О. М. Структура організаційно-педагогічної компетентності вихователів з навчання дітей української мови в етніонаціональн закладах / О. М. Руснак // Наука і освіта. – 2008. – № 4–5. – С. 101–106.
11. Рябуха І. М. Управління розвитком соціальної компетентності учнів: зміст, структура, модель / І. М. Рябуха : Посібник. – Херсон: Гринь Д. С., 201К. – 96 с.

ANNA SOKOLOVA
Odesa

SOCIAL COMPETENCE OF PERSONALITY AS A LEADING PSYCHOLOGICAL PROBLEM

The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of studying the competence of the individual and its important type – social competence. Of particular importance is the specific psychological aspect of the problem, because in the process of individualization and personification a schoolchild with Down syndrome should have a special integral socio-psychological quality that allows him to realize his inner potential, interact with other people, adequately solve standard and especially non-standard tasks, while experiencing feelings of inner comfort and psychological security. This integral quality is defined as the integral social competence of a child with Down syndrome.

Key words: personality, child with Down syndrome, competence, social competence, psychological competence, social identification, individualization, personification.

АННА СОКОЛОВА
г. Одесса

СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ КАК ВЕДУЩАЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Статья посвящена теоретическому анализу проблемы изучения компетентности личности и ее важного вида – социальной компетентности. Особое значение приобретает специальнопсихологический аспект проблемы, поскольку в процессе индивидуализации и персонификации у школьника с синдромом Дауна должна быть сформирована особое целостное социально-психологическое качество, что позволяет ему реализовывать свой внутренний потенциал, взаимодействовать с другими людьми, адекватно решать стандартные и особенно нестандартные задачи, при этом испытывая чувства внутреннего комфорта и психологической защищенности.

Данное интегральное качество определяется как целостная интегральная социальная компетентность ребенка с синдромом Дауна.

Ключевые слова: личность, ребенок с синдромом Дауна, компетентность, социальная компетентность, психологическая компетентность, социальная идентификация, индивидуализация, персонификация.

Стаття надійшла до редколегії 08.11.2018

УДК 159.942

ВІКТОРІЯ ФУРМАН
v.furman@kubg.edu.ua

ЮЛІЯ ПАНТЮХІНА
chezzare@i.ua
м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМЦЯ-ПОЧАТКІВЦЯ

У статті розглядається теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення психологічних аспектів стресу у діяльності підприємця-початківця. Розкрито та проаналізовано специфіку діяльності підприємця-початківця. Обґрунтовано психологічні аспекти стресостійкості особистості з точки зору специфіки підприємницької діяльності фахівця-початківця. Розглянуто психологічний тренінг як метод індивідуального засобу зняття психологічного тиску та виходу зі стану стресу. Наведено емпіричні дані впровадження тренінгових технологій щодо подолання стресу у професійне поле підприємця-початківця.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, еустрес, підприємницька діяльність, рефлексія, психологічний тренінг.

Актуальною психологічною особливістю сучасної людини є прояв її стресостійкості, а саме вміння швидко мобілізувати внутрішній ресурс без травмуючої шкоди для психічного та фізичного Я. В більшості психологічних теорій актуалізацію та розповсюдження теми стресу та стресостійкості пов'язують зі змінами, які принесла нам друга половина ХХ століття. Ці події є глобально значущими, часто неочікуваними змінами умов людського існування, зумовленими швидким розвитком науки й техніки, поєднанням різноманітних соціальних, ідеологічних, культурних, релігійних факторів. Наведені причини призвели до

різкого підвищення тиску на людську психіку, і як наслідок, появи багатьох психологічних проблем, з яких найчастіше ми стикаємося саме зі стресом [1]. Але існує окремий прошарок суспільства, для якого стан стресу перетворюється на буденність, і ситуація може залишатися незмінною протягом багатьох років. Це підприємці малого бізнесу, котрі починають свою справу. Дуже важко зберігати психічну рівновагу в умовах дефіциту інформації і досвіду, постійного морального і матеріального ризику, нестачі часу, невизначеності майбутнього, ненадійного партнерства, бюрократії та жорстокої конкуренції.